

EASTERN REVIEW 2024, T. 13(1)

Katarzyna Kosowska

 <https://orcid.org/0000-0003-1998-3812>

Uniwersytet Jagielloński

e-mail: katarzyna.1.kosowska@uj.edu.pl

Energetyczna gra Gazpromu w warunkach sankcji

Streszczenie. W epoce putinowskiej Federacja Rosyjska niezwykle skutecznie prowadziła swoją politykę energetyczną zarówno wobec Europy, jak i regionu postradzieckiego. Narzędziem kreowania owej polityki pozostawała państwowa korporacja Gazprom, odpowiedzialna za przesył gazu ziemnego w obu kierunkach. Na rynku europejskim pozycja Gazpromu stopniowo umacniała się wraz z budową nowych gazociągów eksportowych – Nord Stream 1 oraz Nord Stream 2. Pod koniec drugiej dekady XXI w. wydawało się, że rosyjski gigant gazowy jest i pozostanie niekwestionowanym graczem gazowego rynku unijnego w ogromnym stopniu oddziałującym na sytuację energetyczną w Europie.

Wywołany przez Gazprom kryzys energetyczny zimą 2021/2022 r. oraz antyrosyjskie sankcje po rozpoczęciu wielkoskalowej wojny z Ukrainą w lutym 2022 r. doprowadziły w krótkim czasie do znaczących zmian na rynkach energii. Nowe uwarunkowania geopolityczne zmusiły państwa UE do stopniowej rezygnacji z rosyjskiego gazu ziemnego, zaś Gazprom do poszukiwania nowych dróg eksportu swoich surowców energetycznych. Prezentowany artykuł jest analizą polityki energetycznej Gazpromu ze szczególnym uwzględnieniem okresu po wybuchu wielkoskalowej wojny rosyjsko-ukraińskiej w 2022 r.

Słowa kluczowe: Gazprom, polityka energetyczna, sankcje, gaz, UE

Gazprom's Energy Game Under the Conditions of Sanctions

Abstract. During the Putin era, the Russian Federation has conducted its energy policy with remarkable effectiveness in relation to both Europe and the post-Soviet region. The primary tool for implementing this policy was the state-owned corporation Gazprom, responsible for the transmission of natural gas in both directions. In the European market, Gazprom's position gradually strengthened with the construction of new export pipelines – Nord Stream 1 and Nord Stream 2. By the end of the second decade of the 21st century, it appeared that the Russian gas giant was and would remain an undisputed player in the EU gas market, significantly influencing the energy situation in Europe.

The energy crisis triggered by Gazprom in the winter of 2021/2022 – along with anti-Russian sanctions following the outbreak of large-scale war with Ukraine in February 2022 – shortly led to significant changes in energy markets. The new geopolitical conditions forced EU countries to gradually phase out Russian natural gas, while Gazprom was compelled to seek new export routes for its energy resources. This article provides an analysis of Gazprom's energy policy, with particular emphasis on the period following the outbreak of the large-scale Russian-Ukrainian war in 2022.

Keywords: Gazprom, energy policy, sanctions, gas, EU

Wprowadzenie

Sektor gazowy należał do jednej z najlepiej rozwijających się gałęzi przemysłu radzieckiego w ostatnich dwóch dekadach istnienia ZSRR. Było to możliwe dzięki odkryciu i rozpoczęciu eksploatacji w latach 60. i 70. XX w. złóż gazu ziemnego na terenie Syberii Zachodniej, a także budowie infrastruktury przesyłowej – gazociągów wewnątrzradzieckich oraz eksportowych. Historia rosyjskiego przemysłu gazowego nierozdzielnie wiąże się z działalnością Gazpromu, koncernu powołanego w 1989 r. na miejscu likwidowanego Ministerstwa Przemysłu Gazowego. Obecnie Gazprom to pionowo zintegrowana firma energetyczna, w skład której wchodzi spółki odpowiedzialne za prowadzenie działalności geologiczno-poszukiwawczej, eksploatację złóż, transport, dystrybucję oraz magazynowanie gazu ziemnego.

Od pierwszych lat prezydentury Władimira Putina Rosja budowała swoją potęgę polityczno-gospodarczą w oparciu o surowce energetyczne. Przychody eksportowe ze sprzedaży ropy naftowej stanowiły fundament i motor napędowy rosyjskiej gospodarki. W latach 2000–2008, gdy ceny ropy na rynkach światowych nieustannie rosły, rosyjski budżet mógł liczyć na gigantyczne wpływy eksportowe. Przychody te zagwarantowały Rosji wejście na drogę wzrostu gospodarczego,

umożliwiły przedwczesną spłatę zadłużenia zewnętrznego, zaś we władzach zbudowały poczucie siły i niezależności zwłaszcza w zakresie polityki międzynarodowej (Wyciszkievicz, 2008: 47).

W 2006 r. podczas zjazdu partii Jedna Rosja ogłoszona została nieformalna koncepcja „Rosji – energetycznego supermocarstwa”. Koncepcja ta opiera się na przekonaniu, że potencjał surowcowy może stać się nie tylko gwarancją rozwoju gospodarczego państwa, ale również podstawowym instrumentem odbudowy pozycji międzynarodowej Rosji i ważnym narzędziem polityki zagranicznej (The Brookings Foreign Policy..., 2006). Początek wykorzystywania surowców energetycznych w celu wywierania wpływu na otoczenie zewnętrzne przypada na zmierzch Związku Radzieckiego, gdy powstaje doktryna Falina-Kwicińskiego¹, zakładająca, iż ówczesne wpływy militarne ZSRR na terenie państw Układu Warszawskiego powinny być zastąpione uzależnianiem krajów tego obszaru od dostaw eksportowych ropy naftowej i gazu ziemnego (Kruszyńska, 2021). Doktryna zakłada, że militarna kontrola nad Europą Wschodnią zostanie zastąpiona kontrolą dostaw ropy i gazu dla każdej oddzielnej gospodarki. W tej sytuacji polityka zagraniczna Kremla stała się bardziej asertywna, zaś Gazprom został narzędziem w jej rozgrywaniu.

1. Energetyczna gra Gazpromu wobec państw obszaru postradzieckiego

Polityka energetyczna Gazpromu względem państw obszaru poradzieckiego była różnorodna. Wobec państw Europy Wschodniej, posiadających energochłonne gospodarki, Gazprom w latach 90. XX w. utrzymywał zależność za pomocą polityki cenowej. Celem rosyjskiego giganta gazowego było przejęcie kontroli nad ich sektorami gazowymi. W Europie Wschodniej gaz pełnił istotną funkcję socjalną – uważany był za niepisany warunek zachowania stabilności społecznej, dlatego jego dostawy były dotowane przez państwo, co przekładało się na niekorzystne wyniki finansowe krajowych operatorów. Niepowodzeniem zakończyły się próby przejęcia w latach 90. XX w. w zamian za długi magistrali gazowych Ukrainy i Białorusi, zbudowanych jeszcze w okresie ZSRR (Gromadzki, Konończuk, 2007: 28). W regionie Azji Centralnej i Kaukazu Południowego Rosja prowadziła dwa rodzaje działań. W stosunku do państw-producentów surowców energetycznych dążyła do zachowania pozycji monopolisty tranzytowego (Azerbejdżan, Kazachstan, Uzbekistan, Turkmenistan). Z kolei w stosunku do państw

¹ „Doktryna Falina-Kwicińskiego” została sformułowana przez radzieckiego wiceministra spraw zagranicznych Jurija Kwicińskiego oraz ostatniego radzieckiego ambasadora w RFN Walentija Falina.

uzależnionych od dostaw rosyjskich surowców (zwłaszcza gazu) – utrzymywała zależność za pomocą polityki cenowej, przejmowania przedsiębiorstw sektora energetycznego i sieci przesyłowych (Armenia, Kirgistan, Tadżykistan) (Wyciszkiewicz, 2008: 58).

Do 1999 r. przez terytorium Ukrainy płynęło 95% dostaw rosyjskiego gazu do państw europejskich. Rynek europejski ze względu na obowiązujące wysokie ceny gazu ziemnego generował największe zyski, a więc był dla Gazpromu priorytetowym. Permanentne konflikty gazowe między Moskwą a Kijowem stały się przyczyną poszukiwań nowych rozwiązań, mających na celu ograniczenie roli Ukrainy w systemie tranzytu rosyjskiego gazu. Uruchomienie gazociągu jamalskiego, pierwszego projektu dywersyfikacyjnego mającego zmniejszyć zależność od Ukrainy, podniosło znaczenie Białorusi jako państwa tranzytowego.

W nowym tysiącleciu, po fali kolorowych rewolucji w byłych krajach postradzieckich („Pomarańczowa Rewolucja” na Ukrainie (2004–2005), „Rewolucja Róż” w Gruzji (2003)) Federacja Rosyjska przy użyciu Gazpromu zdecydowała się na wdrażanie w życie koncepcji Rosji jako „energetycznego supermocarstwa”. Restrykcje w postaci podwyżek cen gazu ziemnego i groźby przejęcia poszczególnych aktywów sektora energetycznego dotknęły przede wszystkim te państwa postradzieckie, które opowiadały się za mniejszą bądź większą integracją z Zachodem. Wobec państw, które zgodziły się oddać część swoich aktywów gazowych Gazpromowi (np. Białoruś), Rosja stosowała „okres przejściowy”, utrzymując niższe ceny surowca przez czas określony umową. W wyniku nieudanych prób przejęcia ukraińskiej sieci gazociągowej oraz kilku prowokowanych przez Rosję „kryzysów gazowych”² pomiędzy państwami Kreml zdecydował się na dywersyfikację dróg przesyłu gazu ziemnego do Europy. W plany te wpisują się kolejne projekty budowy gazociągów na Zachód – Nord Stream 1, South Stream, Turkish Stream oraz Nord Stream 2. Wszystkie one miały omijać Ukrainę jako państwo tranzytowe i stać się gwarancją bezpośredniego dostępu rosyjskiego Gazpromu do rynku europejskiego. Spośród czterech wymienionych gazociągów do 2021 r. uruchomiono dwa – Nord Stream 1, rurociąg biegnący po dnie Morza Bałtyckiego i łączący bezpośrednio Rosję z Niemcami, oraz Turkish Stream, który wzmocnił monopol Gazpromu w Europie Południowo-Wschodniej. Budowa South Stream została zablokowana decyzjami Komisji Europejskiej. W tych okolicznościach Gazprom ponownie przetransformował strategię dywersyfikacji dróg eksportowych gazu do Europy, podpisując z europejskimi partnerami umowę w sprawie budowy dwóch nowych nitek gazociągu po dnie Morza Bałtyckiego – Nord Stream 2.

² Inicjatorem rosyjsko-ukraińskich kryzysów gazowych była Rosja, która dążyła do wsparcia ze strony państw członkowskich UE realizacji gazociągów Nord Stream 1 i Nord Stream 2.

2. Energetyczna gra Gazpromu wobec państw UE

Polityka energetyczna Rosji wobec państw UE z okresu na okres stawała się bardziej asertywna. Relacje Rosji z częścią krajów członkowskich UE w ramach problematyki gazowej były skomplikowane. Ich złożoność wynikała z faktu, że podczas gdy jedna grupa państw unijnych opowiadała się za bliższą integracją energetyczną z Rosją, druga – widziała w owym zbliżeniu ogromne zagrożenie bezpieczeństwa energetycznego Europy. Ewolucja unijnego rynku gazu w Europie, w tym w szczególności wprowadzenie tzw. „Trzeciego pakietu energetycznego”, miała skutkować wzrostem konkurencji na rynku gazowym Europy i osłabieniem pozycji Gazpromu (Kardaś, 2014).

Najwięcej emocji wśród europejskich elit politycznych budził gazociąg Nord Stream 2. Jego przeciwnicy w Europie niejednokrotnie argumentowali, że gazociąg ten nie przyczynia się do dywersyfikacji źródeł dostaw do UE, stoi w sprzeczności z celami polityki energetycznej UE i daje Rosji kolejny instrument wywierania nacisku w wymiarze geopolitycznym, przez co obniża poziom bezpieczeństwa energetycznego Unii. Nord Stream 1 oraz jego bliźniacza część – Nord Stream 2 miały uczynić z Niemiec hub gazowy oraz wzmocnić pozycję Rosjan na europejskim rynku gazu ziemnego.

Energetyczna gra Gazpromu wobec Europy dała o sobie znać szczególnie zimą 2021 r., gdy Gazprom permanentnie zmniejszał dostawy gazu ziemnego dla odbiorców europejskich w celu sprowokowania kryzysu energetycznego oraz zmuszenia państw UE do ustępstw wobec rosyjskiego ataku na Ukrainę. Obrana przez Gazprom strategia działania tym razem nie powiodła się, gdyż państwa unijne dzięki zwiększeniu importu LNG (gaz ziemny transportowany w formie skroplonej) oraz utrzymywaniu obowiązkowych rezerw gazu przetrwały zimę.

Tabela 1. Kalendarium ograniczeń dostaw gazu z Rosji do UE

Data	Rodzaj ograniczeń dostaw gazu
Październik–grudzień 2021	Ograniczenie dostaw do UE o 25% r/r
Kwiecień 2022	Wstrzymanie dostaw do Polski i Bułgarii
Maj 2022	Wstrzymanie dostaw do Finlandii, Danii i Niemiec
Czerwiec 2022	Ograniczenie o 75% dostaw do Niemiec; o 50% do Austrii i Słowacji; o 15% do Włoch, problemy z dostawami do Czech i Francji
Sierpień 2022	Wstrzymanie dostaw gazociągiem Nord Stream 1 m.in. do Niemiec
Wrzesień 2022	Eksplzja gazociągów Nord Stream 1 i Nord Stream 2
Grudzień 2024	Wstrzymanie dostaw gazociągiem ukraińskim

Źródło: Kraje UE, w tym Polska..., 2023.

Jak wynika z zamieszczonego wyżej kalendarium (tabela 1), na tle działań wojennych na Ukrainie Gazprom stopniowo odcinał dostawy surowca do Europy. W tej sytuacji redukcja unijnej zależności od rosyjskiego gazu następowała na skutek działań Rosjan. W kwietniu 2022 r. Gazprom ograniczał przesył gazu w ramach istniejących kontraktów – początkowo wyłącznie podmiotom niezgadającym się na jednostronne wdrożenie przez stronę rosyjską wymogu rozliczeń według schematu rublowego. Transport surowca gazociągiem jamalskim został zredukowany w 2020 r. po wygaśnięciu polsko-rosyjskiej umowy tranzytowej, zaś w maju 2022 r. Gazprom zatrzymał dostawy tym rurociągiem po nałożeniu przez Rosję sankcji na właściciela polskiego odcinka trasy. W czerwcu 2022 r. Moskwa ograniczyła przesył gazu Nord Stream 1, podając jako przyczynę problemy techniczne związane z zachodnimi restrykcjami. Uszkodzenie gazociągów Nord Stream 1 i Nord Stream 2 we wrześniu tego samego roku uniemożliwiło ich dalsze użytkowanie (Łoskot-Strachota, 2024: 8). Z kolei największy szlak dostaw surowca przez Ukrainę obwarowany był kontraktem tymczasowym, który upłynął w grudniu 2024 r. Okazuje się, że wiele umów na dostawę gazu ziemnego od Gazpromu dla rynku unijnego nadal obowiązuje (wygasły tylko niektóre z nich), zaś ich warunki łamała strona rosyjska na drodze niewywiązywania się ze swych zobowiązań lub jednostronnej zmiany kryteriów rozliczeń (Łoskot-Strachota, 2024: 15).

3. Sytuacja rosyjskiej energetyki w warunkach sankcji

Sytuacja wokół Gazpromu uległa drastycznej zmianie po rosyjskiej inwazji na Ukrainę w lutym 2022 r. Wojna z Ukrainą skutkowała nałożeniem na agresora wielu pakietów sankcyjnych, między innymi o charakterze energetycznym w celu uniezależniania się Europy od rosyjskich surowców energetycznych oraz zachwiania rosyjskim sektorem naftowo-gazowym, od lat pozostającym filarem gospodarki tego państwa. Pierwsze pakiety sankcyjne UE w ramach energetyki dotyczą zakazu eksportu europejskiego sprzętu i technologii potrzebnych rosyjskim rafineriom (Drugi pakiet sankcji UE – 25.02.2022) (Agresja wojskowa Rosji wobec Ukrainy..., 2022), ograniczeń wywozowych wobec sprzętu, technologii i usług dla sektora energetycznego oraz zakazu dla podmiotów z państw członkowskich inwestowania w rosyjski sektor energetyczny (Czwarty pakiet sankcji UE – 15.03.2022) (Agresja wojskowa Rosji na Ukrainę..., 2022). Ogłoszone na początku marca 2022 r. sankcje USA zabraniają amerykańskim podmiotom inwestowania w rosyjskim sektorze energetycznym (United States Bans..., 2022). UE nie zgadza się ponadto na zawieranie umów z poszczególnymi rosyjskimi spółkami państwowymi, jak Rosneft, Gazprom Neft, Rostech i Transneft (Wiśniewska, 2022). Kolejna kluczowa grupa sankcji gospodarczych, przygotowanych przez otoczenie międzynarodowe (UE, USA, Kanada) odnosi się do kwestii embarga na rosyjskie surowce energetyczne.

Na fali wojny rosyjsko-ukraińskiej, antyrosyjskich sankcji oraz w obliczu redukcji dostaw gazu dla rynku europejskiego w marcu 2022 r. Komisja Europejska zaprezentowała projekt planu REPowerEU, który zakładał prowadzenie działań mających na celu ograniczenie importu gazu ziemnego z Rosji jeszcze w 2022 r. Podjęte działania – dywersyfikacja sposobów pozyskiwania gazu, zwiększenie efektywności energetycznej, instalacja paneli fotowoltaicznych, pomp ciepła oraz elektrowni wiatrowych i słonecznych – mają pozwolić na całkowite uniezależnienie się UE od rosyjskiego gazu do końca dekady (Communication from the Commission...). W tym samym czasie Międzynarodowa Agencja Energii w „10-punktowym planie na rzecz redukcji zależności UE od rosyjskiego gazu” zaproponowała kroki w celu zmniejszenia importu gazu z Rosji w ciągu roku o 103 mld m³ (A 10-Point Plan...). Okazało się, iż już w pierwszym roku konfliktu energetycznego z Rosją kraje UE z powodzeniem uniezależniały się do gazpromowskiego surowca – zdywersyfikowały drogi dostaw gazu ziemnego, zawierając nowe umowy, budowały terminale LNG, przeorganizowywały rynki energii na niższe zużycie gazu.

Kroki podjęte przez państwa UE pozwoliły na redukcję udziału rosyjskiego gazu przesyłanego rurociągami w unijnym imporcie z ponad 40% w 2021 r. do około 8% w 2023 r. Łączny import gazu z Rosji (gaz rurociągowy oraz LNG) stanowił mniej niż 15% całkowitego importu do UE (Skąd UE czerpie...). Największymi dostawcami gazu ziemnego dla rynku unijnego była Norwegia i Stany Zjednoczone (Skąd UE czerpie...).

Na szczególną uwagę zasługuje całkowite uniezależnienie się od dostaw gazpromowskiego gazu kilku państw wcześniej w dużym stopniu bazujących na rosyjskim „błękitnym paliwie”, jak Polska, Niemcy czy Bułgaria. Niemniej jednak od rosyjskiego gazu do końca 2024 r. nadal mocno były uzależnione śródlądowe kraje Europy Środkowej, mające problem z szybką dywersyfikacją źródeł dostaw: Słowacja, Słowenia, Austria czy Węgry. Z kolei Belgia, Francja, Hiszpania oraz Grecja importowały więcej gazu z Rosji niż przed wojną 2022 r. Rosyjski gaz najczęściej dostarczany był w formie skroplonej (Łoskot-Strachota, 2024: 9). Rosyjski gaz do części państw Europy Środkowej przestał płynąć na początku 2025 r. wraz z wygaśnięciem ukraińsko-rosyjskiego kontraktu tranzytowego na przesył surowca gazociągiem ukraińskim.

Pomimo redukcji przesyłu gazu dla Europy systemem rurociągowym Rosja nadal była obecna na rynku unijnym dzięki dostawom LNG. W ciągu ostatnich kilku lat Rosjanie zbudowali trzy terminale skraplające kontrolowane przez Novatek Jamał LNG, Wysock LNG oraz należący do Gazpromu Portowaja LNG (Dostawy rosyjskiego LNG..., 2023). Decyzja władz unijnych, by nie obejmować sankcjami przywozu rosyjskiego gazu skroplonego do UE skutkowałą wzrostem importu rosyjskiego LNG na rynek unijny. Rosja jest obecnie drugim co do wielkości dostawcą LNG dla UE. Import LNG z Rosji stanowił 16% całkowitej podaży LNG w UE w 2023 r., co stanowi wzrost o 40% w porównaniu z ilością, jaką Rosja

sprzedała UE w 2021 r. (Sullivan, 2024). Niemniej jednak około jednej czwartej rosyjskiego LNG trafiającego do Europy jest dalej przekierowywane do państw azjatyckich. W ten sposób europejskie firmy bogacą się, ułatwiając eksport rosyjskiego LNG. W perspektywie długoterminowej utrzymanie lub zwiększenie rosyjskiego LNG na rynku unijnym będzie nie do utrzymania, gdyż rosyjska agresja na Ukrainę jednoznacznie przekreśliła ambitne plany wzrostu produkcji gazu skroplonego przez Rosjan³. Piąty pakiet sankcyjny UE wprowadza zakaz dostaw sprzętu niezbędnego do produkcji LNG (UE przyjmuje piąty pakiet..., 2022). Jest w nim mowa między innymi o zakazie dostaw wymienników ciepła, kluczowym elemencie instalacji LNG. Gazprom jest w pełni uzależniony od zachodnich technologii w tym zakresie. W tej sytuacji wątpliwa staje się realizacja prowadzonego przez rosyjską spółkę projektu Bałtyk LNG, gdyż obostrzenia dotyczą również już zawartych kontraktów (Nad gazom..., 2022).

W wyniku własnych destrukcyjnych działań w ciągu 11 miesięcy 2022 r. Gazprom zredukował eksport do krajów spoza WNP o 44,5% (ze 171,5 do 95,2 mld m³) (Gazprom – Telegram). Spadek konsumpcji gazu w UE stał się kluczowym czynnikiem zmniejszania zapotrzebowania na gaz na świecie, odnotował Gazprom. Spadek zużycia gazu w 27 krajach UE wyniósł ok. 50 mld m³, a w Wielkiej Brytanii – ponad 6 miliardów m³ (Gazprom – Telegram). W rezultacie Gazprom odnotował ogromną stratę wielkości 7 mld USD (Russia's Gazprom Group..., 2024). Rosyjski gigant gazowy poinformował ponadto o redukcji wydobywania gazu w 2023 r. o 19%, co stanowi historyczne minimum (Dobyča gaza...). W tym samym roku eksport rurociągowy Gazpromu został zredukowany o prawie 30% w porównaniu z rokiem poprzednim (Eksport gaza...). Stało się to za sprawą poważnego zmniejszenia wolumenu dostaw do Europy oraz szybkiego dostosowania się rynku unijnego do funkcjonowania bez rosyjskiego gazu, co spowodowało powrót cen eksportowych do poziomu sprzed wojny. W tej sytuacji wyniki finansowe Gazpromu za rok 2023 okazały się znacznie gorsze od prognoz – 629 mld rubli straty przy oczekiwanych 450 mld rubli zysku («Gazprom» stal ubytočnym..., 2024).

W celu rekompensacji redukcji eksportu gazu do Europy Federacja Rosyjska zmuszona zostanie do zwiększenia konsumpcji krajowej – przedstawienia transportu na ten rodzaj paliwa, zwiększenia poziomu gazyfikacji oraz budowy 94 małych instalacji LNG do 2035 r. (Eksport truboprovodnogo gaza..., 2023). Obecnie gazyfikację przeprowadzono w 82 regionach Rosji, zaś poziom gazyfikacji kraju osiągnął 73,8%. Do roku 2030 wskaźnik poziomu gazyfikacji kraju ma wzrosnąć do ok. 83% (Harnas, 2024).

³ „Strategia Energetyczna Rosji do 2035 roku” postrzega kraj jako światowego lidera w produkcji skroplonego gazu ziemnego z 20% udziałem w światowym rynku. Jej autorzy założyli wzrost poziomu produkcji LNG z obecnych 28 mln ton rocznie do 140 mln ton w 2035 r. *Energetičeskaja strategija Rossii...*

4. Kierunek wschodni rosyjskiej strategii eksportowej

Dostawy gazu rurociągami z Federacji Rosyjskiej do krajów spoza WNP są obecnie realizowane na dwa sposoby: przez Turcję do państw Europy Środkowej za pomocą gazociągów Turkish Stream i Blue Stream, a także w kierunku wschodnim z wykorzystaniem gazociągu Siła Syberii. W obecnej sytuacji niemożliwe jest przekierowanie wolumenów zarezerwowanych dotychczas dla rynku europejskiego w kierunku wschodnim ze względu na ograniczoną przepustowość Siły Syberii.

W odpowiedzi na działania sankcyjne UE w połowie kwietnia 2022 r. prezydent Putin polecił rządowi opracowanie projektu rozwoju sektora transportu ropy naftowej i gazu ziemnego, w szczególności domagając się przyspieszenia realizacji projektów infrastrukturalnych, które w najbliższych latach pozwolą na przekierowanie rosyjskich surowców energetycznych z zachodu na południe i wschód (Putin porucił postroit'..., 2022).

Plany Gazpromu w nadchodzących latach zakładają kontynuację oraz wzrost eksportu gazu ziemnego do Chin. Dostawy gazociągiem Siła Syberii do Chin mają wzrosnąć z 15 mld m³ w 2022 r. do 38 mld m³ w 2027 r. (20% мирового eksпорта газа..., 2023). Rozbudowa projektu Siła Syberii w Chinach przebiegała zgodnie z ustalonym harmonogramem. Budowa w Szanghaju zakończyła się pod koniec 2024 r., siedem miesięcy przed planowanym terminem. Dzięki temu Gazprom będzie mógł osiągnąć planowane dzienne wolumeny dostaw nie w 2025 r., lecz rok wcześniej. W 2024 r. planowano dostarczenie 30 mld m³, ale rzeczywista ilość była większa (Frolov, 2024). Obecnie omawiana jest kwestia budowy nowych tras przesyłu gazu – Siła Syberii 2, które pozwolą w przyszłości zwiększyć możliwości eksportowe do Chin (Eksport truboprovodnogo gaza..., 2023). Kontrakt na gaz, który popłynie gazociągiem Siła Syberii 2, ma zostać zawarty „w niedługim czasie”, informował minister energetyki FR Aleksander Nowak. Umowa pozwoli na przekierowanie 50 mld m³ zachodniosyberyjskiego gazu z Europy do Azji. Prezydent Putin zapewnił, że wszystkie parametry kontraktu (w tym struktura cenowa) zostały uzgodnione (Putin zaâvil..., 2022). Niemniej jednak umowa pomiędzy Rosją a Chinami, dotycząca gazociągu Siła Syberii 2, nie została podpisana do tej pory (Bogusz, 2024). Dyskutowany jest ponadto projekt gazociągu z Rosji do Kazachstanu, Uzbekistanu, Afganistanu i Pakistanu. Linia ta umożliwi Rosji i Uzbekistanowi przesyłanie gazu bezpośrednio do Pakistanu, z zastrzeżeniem gwarancji bezpieczeństwa tranzytu (Ekspert nazval..., 2022). Wspomniane kraje – Kazachstan i Uzbekistan są znaczącymi importerami rosyjskiego gazu i planują zwiększyć zakupy. Pod względem wolumenu Uzbekistan z powodzeniem zastępuje Gazpromowi Polskę i kraje bałtyckie (Frolov, 2024).

A zatem rosyjskie zdolności eksportowe zależą od wyników budowy niezbędnej infrastruktury. W przypadku braku uzgodnienia warunków budowy gazociągu

Siła Syberii 2, moce eksportowe Rosji będą ograniczone do 48 mld m³ rocznie. Jednak w przypadku uzgodnienia budowy i oddania do eksploatacji gazociągu Siła Syberii 2 do 2030 r. moce eksportowe w kierunku wschodnich wzrosną do 98 mld m³ gazu rocznie. Trzeci wariant rozwoju zakłada budowę i oddanie do eksploatacji dodatkowego gazociągu o przepustowości analogicznej do gazociągu Siła Syberii 2 (tabela 2). Nie należy jednak zapominać, że budowa nowej infrastruktury gazociągowej to projekt zarówno czasochłonny, jak i kapitałochłonny.

Tabela 2. Prognozowane moce eksportowe Federacji Rosyjskiej (gaz ziemny) w 2030 r.

Wariant 1	Wariant 2	Wariant 3
• Zakłada brak gazociągu Siła Syberii 2 • Rosyjskie moce eksportowe wynoszą 48 mld m³ rocznie	• Uwzględnia budowę gazociągu Siła Syberii 2 • Rosyjskie moce eksportowe wzrastają do 98 mld m³ rocznie	• Zakłada budowę dodatkowego gazociągu o przepustowości 50 mld m³ rocznie • Rosyjskie moce eksportowe szacowane są na 148 mld m³ rocznie

Źródło: opracowanie własne.

Zdaniem rosyjskich ekspertów współpraca rosyjsko-chińska otwiera perspektywy rozwoju sektora paliwowo-energetycznego, który ma strategiczne znaczenie dla postępu gospodarczego zarówno Rosji, jak i Chin. W ramach partnerstwa energetycznego Rosja otrzyma niezbędne finansowanie na realizację dużych projektów w sektorze energetyki, co przyczyni się do tworzenia nowych miejsc pracy oraz będzie stymulować wzrost gospodarczy. Współpraca z Chinami już dziś pozwala zmniejszyć negatywny wpływ sankcji, zaspokoić popyt na produkty przemysłowe i technologie, a także zapewnić stabilność rynków zbytu (Kašin, 2022: 204–212; Zaharov, Karpova, 2022: 94–99), uważają rosyjscy badacze.

Jeśli eksport do Europy zostanie zredukowany do minimum, Gazpromowi pozostanie rynek chiński, turecki, rynek regionu Azji Centralnej i inne uznane przez państwo za przyjazne. Lecz wszyscy wymienieni importerzy gazu zużywają trzy razy mniej surowca w porównaniu z konsumentami europejskimi. Z kolei odbudowa utraconej potęgi Gazpromu bez zwiększenia obecności na rynku unijnym wydaje się mało realna ze względu na uszkodzenia gazociągów Nord Stream 1 i Nord Stream 2 oraz odchodzenie Europy od rosyjskich surowców energetycznych.

W 2023 r. do rosyjskiego budżetu przekierowano jedynie 8,82 bln rubli przychodów naftowo-gazowych, przy całkowitych dochodach na poziomie 29,12 bln rubli. Tym samym dochody z ropy i gazu stanowiły około jedną trzecią dochodów budżetowych, znacznie mniej niż w latach poprzednich (Faktčeking...). Spadek przychodów naftowo-gazowych o 23,9% w porównaniu z rokiem poprzednim związany był z obniżeniem cen na rynkach światowych oraz zmniejszeniem wolumenów eksportu gazu ziemnego. Utrata europejskiego rynku gazu może

kosztować rosyjski budżet około 700–800 mld rubli (Sahilov, 2022). Dotychczas stabilność systemu budżetowego wobec wahań w dochodach naftowo-gazowych zapewniana była dzięki wykorzystaniu środków z Funduszu Dobrobytu Narodowego gromadzonych w okresach sprzyjającej koniunktury cenowej na rynkach surowców energetycznych. W ostatnich latach środki funduszu uległy znacznemu wyczerpaniu. W celu pokrycia prognozowanego deficytu budżetowego w nadchodzących latach, we wrześniu 2022 r. rząd rosyjski zaproponował najwyższe dotychczas podwyżki podatków dla sektora naftowo-gazowego na lata 2023–2025. Propozycje rządowe obejmują podniesienie cła eksportowego do 50%, wprowadzenie cła na eksport gazu LNG oraz podniesienie cen gazu na terenie Federacji Rosyjskiej. Dużą część nowych obciążeń podatkowych weźmie na siebie Gazprom (Dâtel, Kozlov, 2022). W sumie Kreml nakazał Gazpromowi płacenie państwu podatku w wysokości 500 milionów dolarów miesięcznie do 2025 r. (Demarais, 2024). W tej sytuacji kondycja finansowa Gazpromu podupadnie, co dodatkowo wpłynie na brak możliwości wypełniania przez koncern zobowiązań społecznych, do czego dotychczas był zobligowany. Z punktu widzenia Gazpromu zasadne byłoby poruszenie kwestii wzrostu cen gazu dla odbiorców krajowych, które obecnie są regulowane przez rząd. W tych okolicznościach koszt gazu dla rosyjskiego konsumenta prawdopodobnie stanie się przedmiotem nacisków i dyskusji.

Zakończenie

Analiza działalności Gazpromu i rosyjskiej polityki energetycznej na przestrzeni ostatnich dekad pozwala zauważyć, jak istotnym elementem strategii politycznej i gospodarczej Rosji była eksploatacja surowców energetycznych. Wykorzystywanie zasobów gazu i ropy naftowej jako narzędzia do osiągnięcia celów geopolitycznych stało się podstawą koncepcji „energetycznego supermocarstwa” Rosji, co znalazło odzwierciedlenie zarówno w polityce wobec państw obszaru postradzieckiego, jak i w relacjach z Unią Europejską.

Jednakże wybuch wojny na Ukrainie, wprowadzenie zachodnich sankcji i dywersyfikacja źródeł energii przez UE znacząco osłabiły pozycję Gazpromu na rynku europejskim. Rosja została zmuszona do zmiany kierunków eksportu, co z jednej strony stworzyło nowe możliwości współpracy z Chinami i innymi państwami azjatyckimi, ale z drugiej strony ograniczyło potencjał finansowy Gazpromu i całego sektora energetycznego. Utrata kluczowego rynku europejskiego i malejące przychody z eksportu gazu znacząco wpłynęły na rosyjski budżet, który w coraz większym stopniu zmagają się z wyzwaniami związanymi z finansowaniem bieżących wydatków oraz realizacją projektów infrastrukturalnych.

W perspektywie długoterminowej przyszłość rosyjskiego sektora energetycznego będzie zależała od zdolności do adaptacji w warunkach międzynarodowej

izolacji, zmieniających się rynków oraz technologicznych ograniczeń, wynikających z sankcji. Rosja musi nie tylko inwestować w rozwój infrastruktury eksportowej w kierunku wschodnim, ale także zmierzyć się z rosnącymi wewnętrznymi obciążeniami finansowymi, w tym presją na wzrost cen gazu dla krajowych odbiorców.

Podsumowując, polityka energetyczna Rosji, oparta przez lata na silnej zależności Europy od jej surowców, uległa poważnym zmianom. Nowa rzeczywistość geopolityczna wymaga redefinicji priorytetów Gazpromu i rosyjskiego sektora energetycznego. Przed Rosją stoi wyzwanie zarówno odbudowy swojej pozycji na rynku globalnym, jak i utrzymania stabilności wewnętrznej w kontekście spadających przychodów z eksportu gazu i ropy. Obecna sytuacja potwierdza, że polityka surowcowa, choć może być skutecznym narzędziem wpływu w krótkiej perspektywie, niesie ze sobą poważne ryzyko strategiczne w dynamicznie zmieniającym się środowisku międzynarodowym.

Bibliografia

- 20% mirovogo eksporta gaza – iz Rossii. 2023. *CDU*, 12.04., https://www.cdu.ru/tek_russia/issue/2023/2/1116/ (dostęp: 12.05.2024).
- A 10-Point Plan to Reduce the European Union's Reliance on Russian Natural Gas. *IEA*, <https://iea.blob.core.windows.net/assets/1af70a5f-9059-47b4-a2dd-1b479918f3cb/A10-PointPlanToReducetheEuropeanUnionsRelianceonRussianNaturalGas.pdf> (dostęp: 23.03.2024).
- Agresja wojskowa Rosji na Ukrainę: czwarty pakiet unijnych sankcji sektorowych i indywidualnych. 2022. *Rada Europejska*, 23.03., <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2022/03/15/russia-s-military-aggression-against-ukraine-fourth-eu-package-of-sectoral-and-individual-measures/> (dostęp: 23.03.2024).
- Agresja wojskowa Rosji wobec Ukrainy: UE nakłada sankcje na prezydenta Władimira Putina i ministra spraw zagranicznych Siergieja Ławrowa i przyjmuje szerokie sankcje indywidualne i gospodarcze. 2022. *Rada Europejska*, 25.02., <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2022/02/25/russia-s-military-aggression-against-ukraine-eu-imposes-sanctions-against-president-putin-and-foreign-minister-lavrov-and-adopts-wide-ranging-individual-and-economic-sanctions/> (dostęp: 3.03.2024).
- Bogusz, M. 2024. Razem przeciwko Zachodowi. Putin w Chinach. *Analizy OSW*, 21.05., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-05-21/razem-przeciwko-zachodowi-putin-w-chinach> (dostęp: 12.10.2024).
- The Brookings Foreign Policy Studies Energy Security Series, The Russian Federation. 2006. *The Brookings Institution*, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/2006russia.pdf> (dostęp: 23.03.2023).
- Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council. The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. *EUR-lex*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A230%3AFIN&qid=1653033742483> (dostęp: 23.03.2024).

- Dâtel, T., Kozlov, D. 2022. Pravitel'stvo napolnit bûdżet povyšennymi nalogami na eksport gaza i nefti. *Kommersant*, 20.09., https://www.kommersant.ru/doc/5570639?from=glavnoe_1 (dostęp: 12.04.2024).
- Demarais, A. 2024. Gazprom's Declining Fortunes Spell Trouble for Moscow. *Foreign Policy*, 15.05., <https://foreignpolicy.com/2024/05/15/gazprom-2023-results-budget-war-economy-russia-putin-europe-china/> (dostęp: 12.08.2024).
- Dobyča gaza v Rossii. *Tadviser*, https://www.tadviser.ru/index.php/Статья:_Добыча_газа_в_России (dostęp: 12.10.2024).
- Dostawy rosyjskiego LNG do UE. 2023. *PISM*, 20.02., <https://www.pism.pl/publikacje/dostawy-rosyjskiego-lng-do-ue> (dostęp: 12.08.2024).
- Èkspert nazval vozmożnye maršruty postavok gaza iz Rossii v Pakistan. *Vzglâd*, 15.09., <https://vz.ru/news/2022/9/15/1177753.html> (dostęp: 3.03.2024).
- Èksport gaza iz Rossii. *Tadviser*, https://www.tadviser.ru/index.php/Статья:_Экспорт_газа_из_России (dostęp: 12.10.2024).
- Èksport truboprovodnogo gaza iz Rossii v 2023 godu snizitsâ v 1,5 raza. 2023. *RBK*, 7.08., <https://www.rbc.ru/business/07/08/2023/64ccd4b29a79472f1bdd75db> (dostęp: 2.05.2024).
- Ènergetičeskaâ strategiâ Rossii na period do 2035 goda, <http://static.government.ru/media/files/w4sigFOiDjGVDYT4IgsApssm6mZRb7wx.pdf> (dostęp: 3.03.2024).
- Faktčeking: rossijskij bûdżet sidit na neftânoj igle? *Nacional'nyj issledovatel'skij universitet* «Vyššaâ škola èkonomiki», <https://www.hse.ru/expertise/news/967286528.html> (dostęp: 22.03.2024).
- Federal'nyj zakon ot 18 iûlâ 2006 goda № 117-FZ. Ob èksporte gaza, https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30927456&pos=13;-54#pos=13;-54 (dostęp: 23.03.2024).
- Frolov, A. 2024. Gazovye piki i obvaly: uveličitsâ li èksport rossijskogo gaza? *Neftegazovaâ Vertikal'*, 20.12., <https://ngv.ru/articles/gazovye-piki-i-obvaly-uvelichitsya-li-eksport-rossiyskogo-gaza/> (dostęp: 3.03.2024).
- «Gazprom» stal ubytočnym vsego čerez dva goda posle uhoda s evropejskogo rynka – v pervye v XXI veke. Počemu ne pomog Kitaj? I na čem teper' zarabatyvat' kompanii? 2024. *Meduza*, 7.05., <https://meduza.io/feature/2024/05/07/gazprom-stal-ubytochnym-vsego-čerez-dva-goda-posle-uhoda-s-evropejskogo-rynka-v-pervye-v-xxi-veke-pochemu-ne-pomog-kitaj-i-na-chem-teper-zarabatyvat-kompanii> (dostęp: 12.10.2024).
- Gazprom – Telegram, <https://t.me/gazprom/1045> (dostęp: 23.03.2023).
- Gromadzki, G., Konończuk, W. 2007. *Energetyczna gra. Ukraina, Mołdawia i Białoruś między Unią a Rosją*. Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego.
- Harnas, A. 2024. Aleksandr Novak: «Neftegazovaâ otasl' eše dolgo budet dominirujušej v mirovom ènergobalanse». *Èkspert*, 11.03., <https://expert.ru/mnenie/aleksandr-novak-neftegazovaya-otrasl-eshche-dolgo-budet-dominiruyushchey-v-mirovom-energobalanse/> (dostęp: 2.05.2024).
- Kardaś, S. 2014. *Przeciąganie liny. Rosja wobec zmian na europejskim rynku gazu*. Prace OSW 50. Warszawa: OSW, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_50_pl_przeciaganie_liny_net_0.pdf (dostęp: 12.03.2024).
- Kašin, V.B. 2022. Rossiâ, Kitaj i ukraiński krizis. *Rossiâ v global'noj politike* 20(2), s. 204–212.

- Kraje UE, w tym Polska, wciąż przekazują Rosji miliardy euro za gaz. 2023. *Forum Energii*, 31.03., <https://www.gramwzielone.pl/trendy/20141754/kraje-ue-w-tym-polska-wciaz-przekazuja-rosji-miliardy-euro-za-gaz> (dostęp: 3.04.2023).
- Kruszyńska, A. 2021. Professor Andrzej Nowak: Polish and Russian political cultural traditions are polar opposites, <https://scienceinpoland.pl/en/news/news%2C91970%2Cprofessor-andrzej-nowak-polish-and-russian-political-cultural-traditions-are-polar> (dostęp: 23.03.2023).
- Łoskot-Strachota, A. 2024. *Niedokończona derusyfikacja. Pozostałości powiązań energetycznych UE z Rosją*. Warszawa: OSW.
- Nad gazom sżizilis' tuči. 2022. *Kommersant*, 11.04., <https://www.kommersant.ru/doc/5304289> (dostęp: 12.03.2024).
- Putin poručil postroit' novye nefte- i gazoprovody iz Sibiri. 2022. *1Prime*, 14.04., <https://1prime.ru/energy/20220414/836669888.html> (dostęp: 3.03.2024).
- Putin zaâvil o soglasovanii s KNR praktičeski vseh parametrov po «Sile Sibiri – 2». 2022. *Vedomosti*, 21.03., <https://www.vedomosti.ru/business/news/2023/03/21/967500-putin-soglasovanii-kg-sile-sibiri-2> (dostęp: 2.03.2024).
- Russia's Gazprom Group Reports First Net Loss in 24 Years. 2024. *Bloomberg*, 2.05., <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-05-02/russia-s-gazprom-group-reports-first-net-loss-in-23-years?srnd=homepage-europe&embedded=-checkout-true> (dostęp: 12.10.2024).
- Sahilov, M. 2022. Čto budet, esli Rossiâ perestanet postavlât' gaz v Evropu. *Journal Tinkoff*, 23.08.2022, <https://journal.tinkoff.ru/europe-gas-export/> (dostęp: 22.03.2024).
- Skąd UE czerpie gaz? *Rada Unii Europejskiej*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/infographics/eu-gas-supply/> (dostęp: 23.03.2024).
- Sullivan, A. 2024. War in Ukraine: Why is the EU still buying Russian gas?, *DW*, 29.04., <https://www.dw.com/en/war-in-ukraine-why-is-the-eu-still-buying-russian-gas/a-68925869> (dostęp: 12.08.2024).
- UE przyjmuje piąty pakiet sankcji wobec Rosji w związku z jej agresją wojskową na Ukrainę. 2022. 8.04., <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2022/04/08/eu-adopts-fifth-round-of-sanctions-against-russia-over-its-military-aggression-against-ukraine/> (dostęp: 2.03.2023).
- United States Bans Imports of Russian Oil, Liquefied Natural Gas, and Coal. 2022. *The White House*, 8.03., <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/03/08/fact-sheet-united-states-bans-imports-of-russian-oil-liquefied-natural-gas-and-coal/> (dostęp: 12.03.2023).
- Wiśniewska, I. 2022. Zachód i Rosja: niesymetryczne ciosy sankcyjne. *Analizy OSW*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-03-16/zachod-i-rosja-niesymetryczne-ciosy-sankcyjne> (dostęp: 12.03.2023).
- Wyciszkiewicz, E. (red.). 2008. *Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki międzypaństwowe na obszarze postsowieckim*. Warszawa: PISM.
- Zaharov, A.N., Karpova, A.A. 2022. Torgovo-ëkonomičeskoe sotrudničestvo Rossii i Kitaâ v neftegazovoj sfere v usloviâh novoj geopolitičeskoj obstanovki. *Delovoj žurnal Neftegaz.RU* 11(131), s. 94–99.